

1960-cı illər yeni fars şerinin kamilləşmə dövrüdür və onun məruz qaldığı difrensiasiya prosesi də bu təkamülə dəlalət edir. Həmin difrensiasiyanın ən parlaq göstəricisi «şer-e nou» ("yeni şeir") daxilində ifrat təmayülün meydana gəlməsi, eksperiment xətrinə eksperiment aparan şairlər qrupunun formallaşdırılmış güclənməsi sayla bilər. Lakin bu meyl nə qədər güclənsə də (xüsusən 60-ci illərin ikinci yarısında), ədəbi atmosferin həllədici amilinə çevrilə bilmədi. Yeni poeziyanın təməl daşlarını qoymuş və artıq yaradıcılıqlarının yetkinlik çağlarına daxil olmuş şairlər əsərlərini yeniliyin labüb müşayiətçisi olan qüsurlardan təmizləyir, məzmun və forma sahəsindəki axtarışlarını dərinləşdirirdilər. Bu axtarışların istiqamətini və başlıca parametrlərini müəyyənləşdirmək, ümumiyyətlə, poeziyanın təkamülünnün təbiətini anlamaq baxımından Foruğ Fərruxzadın «Təvəllodi digər» («İkinci doğuluş») adlı şeirlər məcmuəsini dərinləndən araşdırmaq son dərəcə əhəmiyyətli dir. Çünkü bu kitab təkcə F. Fərruxzadət rəfiqəti F. Fərruxzadın fərdi yaradıcılığının inkişaf faktı kimi qiymətləndirilə bilməz, hərçənd bu nöqtəyi-nəzərdən də əsər müəyyən mənada yeni hadisə idi. Bu cəhəti Rza Bərahəni bir qədər mübəaliqli şəkildə olsa da, düzgün qeyd etmişdir: «İkinci doğuluş» şairin ömrü yolunun ortasında nəşr edilmişdir. O, ikinci yox, ilkin doğuluşdur» (Rza Bərahəni. Təla dər mes. Tehran, 1347, s. 390).

Doğrudan da, 1963-cü ildə çap edilmiş bu kitab şairin əvvəlki əsərləri ilə müqayisədə ciddi təbəddülətən xəbər verir, şairin həyata obyektiv baxış və fəlsəfi təhlil səviyyəsinə yüksəldiyini göstərirdi. Lakin, fikrimizə, yeni fars şerinin ümumi inkişafı kontekstində həmin təbəddülətənən sayla bilər. Şairin bu əsərlər çəqdaş ədəbiyyata göstərdiyi xidməti isə biz yeni şeirdə «eqizil orta» yaratması kimi səciyyələndirə bilərik. Burada heç şübhəsiz, şairin sənətə və sənətkar şəxsiyyətinə baxışı da mühüm rol oynamışdır. Bu baxımdan onun aşağıdakı sözləri diqqətəlayiqdir: «Mənim fikrimə, sənətlə məşğul olan hər bir kəs əvvəlcə özünü «düzəltməli» və kamilləşdirməlidir, sonra özündən «çıxaraq» özünə varlığın bir vahidi kimi nəzər yetirməlidir ki, bütün istəklərinə, hissələrinə, düşüncələrinə ümumi bir vəziyyət verə bilsin. Şair olmaq - insan olmaqdır. Bəzilərini tanıyıram ki, gündəlik davranışlarının şeirləri ilə heç bir əlaqəsi yoxdur, yəni yalnız şeir yazanda şairlər, sonra hər şey bitir, yenə olurlar tamahkar, qarınqulu, zəhm, dargöz, badbəxt, paxıl və alçaq bir adam. Mən bu adamların sözlerini qəbul etmirəm. Mən həyata daha çox əhəmiyyət verirəm. Bu

Salam, ey məsum gecə...

Foruğ Fərruxzadın poeziyası haqqında qeydlər

adamlar yumruqlarını düyünləyib hay-haray salanda (yəni şeir və məqalələrində), mənənde ikrəh hissi oyanır, inanmırəm ki, düz deyirlər. Deyirəm, iraq olsun, yalnız bir boşqab plov üçün bu cür fəryad edirlər» (Forugh Farrokhzad. Another birth. Middle Eastern Series. Al-bany Press. 1982, s.1).

1935-ci ildə Tehranda doğulan, 1967-ci ildə elə həmin şəhərdə avtomobil qəzasında faciəvi şəkildə həlak olan Foruğ Fərruxzad otuz iki illik həyatı boyunca beş kitabıq şeir yazmış, fransız, italyan və ingilis dillərindən tərcümələr etmiş, bir sıra filmlər çəkmişdir (bu filmlərdən biri - cüzamlı xəstələrin həyatı barədə Təbrizdə çəkdiyi "Bu ev qaradır" filmi hətta beynəlxalq festivalda birinci mükafata layiq görülmüşdür). Beş şeir kitabından dördü («Əsir» - 1955, «Divar» - 1956, «Üşyan» - 1957 və «İkinci doğuluş» - 1963) şairənin sağlığında, beşincisi («İnnanəq soyuq mövsümün başlangıcına» - 1974) isə ölümündən sonra nəşr edilmişdir.

Əgər ilk üç kitabında F. Fərruxzadət rəfiqəti gerçekliyi subyektiv hissələri prizmasından qavrayır və onların adekvat ifadəsinə çalışırda, «İkinci doğuluş» məcmuəsindəki şeirlərdə həyatın, hətta hiss və yaşantıların obyektiv mənzərəsinin yaradılmasına, sanki lirik qəhrəmanın müdaxiləsini (təsvir obyekti münasibət mənasında) istisna edən bir şəkildə təcəssümünə can atır və buna nail olur. Bu halda lirik qəhrəmanın rolu təsvir olunan predmet və hadisələrlə oxucu arasında «vəsitaçı» səviyyəsinə endirilir. Bu şeirlərdə giriş və nəticə yoxdur, şairi əhatə edən aləmin konkret lövhələri var və bu lövhələr zaman etibarilə bir anı da, bir günü də, bir ömrü də ehtiva edə bilər. Doğrudur, bunlar şairin mənəvi, daxili dünyasından keçib bürürləşir, amma ilkinliyini və orijinallığını saxlayır, ona görə də oxucu əksər məqamlarda «vəsitaçını» sezmir, poetik lövhə öz canlılığı və sərt realistliyi ilə, tanışlığı və qeyri-adiliyi ilə onu cəzb edir, düşünür və dəyişdirir. Bu cəhətdən maraqlı doğuran «Pərənde fəğot yek pərənde bud» («Quş yalnız bir quş idir») şerindən bir parçaya nəzər salaq:

*Quş dedi: «Nə gözəl qoxu,
nə gözəl Günəş, ah,
Bahar gəlməşdir,
Və mən öz tayımı axtarmağa gedəcəyəm».
Quş eyvanın kənarından
Uçdu, bir xəbər kimi uçub getdi.
Quş balaca idı,
Quş fikirləşnirdi,
Quş qəzet oxumurdu,
Quşun borcu yox idı,
Quş adamları tanımadı...
Ah, quş yalnız bir quş idid.*

Göründüyü kimi, burada təsvir olunan mənzərəyə lirik qəhrəmanın şəhəri yoxdur, lakin diqqət yetirsək, bu «şəhərin» elə mənzərənin seçilməsində və onun

tamlığını təmin edən müqayisələrin xarakterində («Quş qəzet oxumurdu», «Quşun borcu yox idı» və s.) gizləndiyini görərik. Bu mənada Foruğun şeirləri onun fərdi təcrübəsinin ifadəsidir. Elə bu da mövzu əlvənlığına, inikas üzullarının müxtəlifliyinə, obrazların rəngarəngliyi və coxşaxəliliyinə baxmayaqaraq, kitabda şeirlərin əslubi vəhdətini (müəyyən bədii idrak tipinin məhsulu kimi) təmin edir. Bununla da şair oxucunu həyata onun gözlərilə baxmağa vadar etməyə nail olur. Şeir oxucuya ilk baxışda heç bir əlaqəsi olmayan predmetlərin, məntiq baxımdan həcmələrinin ümumilik olmayan anlayışların bağlılığını «kəşf etməyə» imkan yaradır və sözün geniş mənasında bədii ünsiyyət baş tutur.

F. Fərruxzad poeziyasının assosiativ dərinliyini şərtləndirən başlıca amil şairin dünyaduyumunda təbii və ictimai hadisələrin vəhdəti, tam ahəng təşkil etməsidir. Bu xüsusiyyət onun yaradıcılığında zaman kateqoriyasına da aiddir, daha doğrusu, məhz bu kateqoriyada təbiətlə cəmiyyətin harmoniyasının ifadəsi üçün da ha geniş imkanlar təpilir. Foruğun şeirlərində kosmik və tarixi zamanlar insan hə-

yatında çulğası, insan şəxsiyyətinin, onun mənəvi dünyasının təşəkkülündə zamanın bu iki aspekti eyni dərəcədə rol oynayır. Odur ki, onun lirik qəhrəmanı «fərdi» həqiqətlə bəşər mədəniyyətinin aşkarladığı «universal» həqiqəti birləşdirərək, həyatın mənası haqqında təsəvvürleri xeyli dərəcədə genişləndirir:

*Salam, ey məsum gecə!
Salam, ey çöldəki cavanların gözlərini
İnam və etimadın sümük çıxurlarına
çevirən gecə!
Sənin arxalarının kənarında söyüdüllərin ruhları
Baltaların mehriban ruhlarıny iylayırlar.
Mən fikirlərin, sözlərin və səslərin laqeydliyi
dünyasından gəlirəm.
Bu dünya ilanlarının yuvasına bənzəyir
Və bu dünya o adamların ayaq səsləri ilə
doludur ki,
Səni öpən anda
Beyinlərində səni asmaq
içün kəndir toxuyurlar...*

Foruğun yaradıcılığında bədii zamanın özünəməxsusluğunu və onun poetik strukturun formalaşmasında müəyyənədici rolü şairin çıxılmaz və qaçılmas tənhalıq motivini əks etdirən şeirlərində (bu cür şeirlər kitabda böyük əksəriyyət təşkil edir) daha qabarıq nəzərə çarpır. Adətən usaqlıq və gənclik illərinin xatırələrini də ehtiva edən bu tipli şeirlərdə şairin ümidişliyi öz əksini tapır. Geriye, keçmişə yol bağlanmışdır. Keçmiş haqqında xatırələr labüb olaraq indi barədə təskinlik verməyən düşüncələrə gətirib çıxarır. Beləliklə, lirik qəhrəman real və irrealın hüdudunda yaşayır, onun ruhu müxtəlif zaman müstəvilərində dolaşır, diaxron varlıq çərçivəsində qapanır. Bu baxımdan «An ruzha» («O günlər») adlı iri həcmli şeir parlaq nümunə ola bilər. Şeirdə usaqlıq illərinin sadəlövhə heyvətlərin həyatının hazırlıq təsvirindən başlayaraq qəhrəmanın həyatının hazırkı vəziyyətinə qədər bütün mərhələlərinin dəqiq xarakteristikası verilir. Burada başlangıç və son zamanlar haqqında təsəvvür verən iki parçaya nəzər salmaq kifayətdir:

*O günlər getdilər -
O maraqlı və heyrət günləri.
O yuxarı və oyaqlı günləri.
O günlər hər kölgədə bir sərr vardi.
Hər bağlı qutuda bir xəzinə gizlənirdi.
Günortanın sakitliyində anbarın hər küncü
Elə bil bir dünya id...*

*O günlər getdilər -
O günlər Günəşdən qurulan bitkilər təki
Günəşin hərarətindən qurudular,
Və akasiyaların ətrindən mast olan o küçələr
Geridönəz xiyabanların hay-külyü
İzdihəmında itdilər.
Və yanaqlarını ətirşəh ləğəkləri ilə
Rəngləyən o qız, ah,
İndi tənəha bir qadındır,
İndi tənəha bir qadındır.*

1950-60-cı illər fars şerinin qeyd olunan əslubi keyfiyyətləri müəyyən ictimai-mədəni və estetik amillərin təsiri ilə meydana çıxmış yeni tipli lirik qəhrəmanın xarakteri ilə şərtlənmişdir. Çünkü poeziyada fərdi başlangıçın hakim mövqeyi zəminində formallaşmış və spesifik dünyaduyumunu təcəssüm etdirən bu lirik qəhrəman uyğun nitq açılışı tələb edirdi. Həmin tələbi həyata keçirməkdən ötrü «yeni poeziya» nümayəndələri müxtəlif bədii sistemlərin, ilk növbədə, modernizmin və klassik şerin (hər şeydən önce, sufi lirikasının) aktuallığını saxlayan ənənələrinin poetoloji və texniki təcrübəsindən uğurla faydalanan, qarşılara qoyduqları estetik vəzifələrin öhdəsindən müvəffəqiyyətlə gəlirdilər. Foruğun poeziyası bunun ən parlaq nümunəsidir.

**Məsiyə
Məsiyə**

